

VIZI LÁSZLÓ TAMÁS*

**A MAGYAR KÜLPOLITIKA VÁLSÁGKEZELŐ KÍSÉRLETEI
A NAGY GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG IDEJÉN BETHLEN ISTVÁN
ÉS KÁROLYI GYULA KORMÁNYAI ALATT (1929–1932)**

*CRISIS-HANDLING OF HUNGARIAN FOREIGN POLICY UNDER GREAT
ECONOMIC WORLD CRISIS (1929–1933)*

ABSTRACT

The Great Depression that broke out on 24th October 1929 resulted a severe agricultural and credit crisis in Hungary. Therefore the Hungarian foreign policy's aim was to encourage the foreign investments on the one hand, and to circulate loans for the country on the other hand, and last but not least obtain foreign markets for the Hungarian agricultural products. The present study summarizes the attempts of the Hungarian foreign policy between 1929 and 1932, that the Hungarian government led by István Bethlen and Gyula Károlyi trying to achieve in order to overcome the crisis. The study describes Bethlen's negotiations in Paris, London, Berlin, Vienna, that brought part success, but did not result a breakthrough and Hungary's external action concerning the German-Austrian customs union plan. It presents the two foreign ministers Lajos Walko's and Gyula Károlyi's attempts. Concerning Gyula Károlyi is about the Hungarian foreign policy's French orientation attempt. Finally, the study summarizes the reasons that ultimately led to the failure of both governments. Finding the foreign policy solution for recovering from the crisis left for the 1932 October founded government and for Gyula Gombos.

Bevezetés

Azáltal, hogy Bethlen István magyar és Benito Mussolini olasz miniszterelnökök 1927. április 5-én Rómában aláírták a magyar–olasz barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződést,¹ s egyben megállapodtak a kisantant államokkal és Ausztriával szembeni fellépés közös külpolitikai elveiben, a magyar külpolitika sikeresen kitért abból a külpolitikai karanténból, amelybe egyrészt a trianoni békediktátum, másrészt pedig az utódállamok által létrehozott kisantant szerződésrendszere belekényszerítette.² A magyar külpolitika előtt ezáltal új utak és lehetőségek nyíltak, amit Bethlen István és külügyminisztere, a kiváló külkereskedelmi szakemberként és gazdasági diplomataként is jegyzett Walko Lajos³ igyekezett is kihasználni. A viszonylagos külpolitikai passzivitást⁴ 1927 után tehát felváltotta a külpolitikai aktivitás időszaka. Mindezt leginkább Bethlen külföldi útjai és tárgyalásai reprezentálják.

Ezek közül kiemelkednek Bethlen István és Gustav Stresemann német külügyminiszter 1927. decemberi genfi, Bethlen és Mussolini 1928. áprilisi milánói tárgyalásai, majd a Varsóban ugyan ezen év október közepén megkötött magyar–lengyel békéltető és választott bírósági egyezmény. De ki kell emelni Bethlen 1929. júniusi párizsi tárgyalásait, Bethlen és Venizelosz görög miniszterelnök budapesti megbeszéléseit, amelynek eredményeként 1930. május 5-én Magyarország és Görögország békéltető eljárási és választott bírósági

* Vizi László Tamás főiskolai tanár, oktatási rektorhelyettes, főtítkárs. Kodolányi János Főiskola.

sági szerződést írt alá Athénban, amit megelőzött az 1930. áprilisi Mussolini–Bethlen találkozó Rómában. Igazi külpolitikai sikerként könyvelhette el a magyar fél Bethlen 1930. június közepi hivatalos londoni látogatását, valamint a Schober osztrák kancellár 1930. július 7-8-án tett budapesti látogatása alkalmával aláírt és még 1923-ban kötött döntőbíró-sági szerződés barátsági szerződéssé történő bővítését. Bethlen ugyan ezen év októberében Ankarában, majd novemberben Berlinben tárgyalt, és 1931 januárjában viszonzta az osztrák kancellár előző évi budapesti látogatását Bécsben.⁵

A tárgyalások minden esetben a politikai kérdések megvitatásával kezdődtek, ahol a tárgyalópartnerek ismertették országaik álláspontjait egyrészt az egymás közötti viszonyról, másrészt pedig a nemzetközi helyzettel kapcsolatban fejtették ki véleményüket. A politikai eszmecseréknek a lezártát követően tértek át a felek a gazdasági kérdések megvitatására, melybe már gazdasági szakértők is bekapcsolódtak. Jelen tanulmány csak ez utóbbi tárgyalásokat – azok közül is csak a legfontosabbakat – kívánja vizsgálni a Bethlen és a Károlyi kormányok idején, az 1929–1932 közötti időszakban. Azokat is elsősorban abból az aspektusból, hogy a magyar külpolitika milyen lépéseket tett annak érdekében, hogy Magyarországot az értékesítési és hitelválságból kivezesse.

A bethleni külpolitika válságkezelési törekvései

Miközben úgy tűnt, hogy a bethleni külpolitika 1927 óta tartó egyre látványosabb aktivizálódásának hamarosan kézzelfogható revíziós eredményei is lehetnek, a miniszterelnököknek és kormányának szembe kellett néznie azzal a nem elhanyagolható ténnyel, amit az 1929. október 24-én kirobbant New York-i tőzsdekrach nemzetközi szinten, majd hamarosan a Duna-medencében, s nem utolsósorban Magyarországon okozott. A nagy gazdasági világválság Magyarországra gyakorolt hatását Ránki György úgy összegezte, hogy „egyszerre jelentkezett a külpiacokra való erős ráutaltság, a nemzetközi konjunktúrától való szoros függés, a belső piac elégtelensége és gyengesége, a drasztikusan romló cserearányok, a szélesre nyíló agráröllő és az ország katasztrófális méretű eladósodása.”⁶

A nagy gazdasági világválság az egykori Osztrák–Magyar Monarchia helyén létrejött utódállamokat, s köztük Magyarországot is felkészületlenül, de nem váratlanul érte. Hiszen számítani lehetett arra, hogy az első világháborút lezáró békék által szétzabaldalt és gazdasági önállósodásra törekvő, autarkiaira épülő, de ugyanakkor nagyarányú hitelekkel szanált közép-európai gazdaságok egy nagyobb hitelkrízist nem képesek önerőből kezelni.

Ráadásul a válság első jelei már a New York-i tőzsdekrach előtt jó másfél évvel korábban jelentkeztek. A magyar gazdaság feletti viharfelhők gyülekezésére Walko Lajos külügyminiszter a kormány 1928. március 23-i ülésén, az ország hitelkitettsége kapcsán megjegyezte: „Arra felépíteni egy ország gazdaságát, hogy külföldről jön pénz, nem lehet. Csak amit összegyűjtünk.”⁷

A válság előszele 1928 ősztől egyre markánsabban érződött és ez a vármegyék törvényhatósági bizottságainak és a mezőgazdasági érdekképviseltek panaszaiban rendszeresen tetten érhető is volt. Ezek szerint „[...] 1928 ősztől szinte állandósultak a mezőgazdasági termékek értékesítési nehézségei, az alacsony árak, a gazdálkodáshoz szükséges anyagok és iparcikkek drágasága, [...] a termelési költségek rendkívül magas volta, [...] a hitelviszonyok nagymérvű megromlása.”⁸

A gazdasági helyzettel Bethlen is tisztában volt. 1929. újévi pohárköszöntőjében kifejtette: „[...] az egész világon kritikus a gazdasági helyzet, Magyarországon is krízis van, mégpedig kettős krízis: a piac és a hitel válsága, amelyből csak céltudatos, hosszú, kitarató munkával lehet kigyógyulni, ha azt akarja az ország, hogy a gyógyulás tartós legyen.”⁹

Bethlen tehát már 1928/29 fordulóján világosan látta, hogy a térséget, és benne Magyarországot súlyos hitelválság és termelési-értékesítési válság fenyegeti. Ekkor azonban még bízott abban, hogy az egyre aktívabbá és vitálisabbá váló magyar külpolitika a válságot a maga eszközeivel kezelni tudja, vagy legalább is képes lesz annak hatásait mérsékelni. Az 1929/30-as külpolitikai lépések mind ez irányba tett próbálkozások voltak. Valójában a magyar külpolitika már 1929-től kezdődően elsődlegesen a külföldi kölcsönök megszerzésére fókuszált, és arra összpontosított.

Részben már ilyennek tekinthetők tehát Bethlen 1929. június 11–12-i párizsi tárgyalásai is, ahol a két ország kulturális együttműködésén és kétoldalú politikai viszonyainak megbeszélésén túl Bethlen – tartva a német tőke túlzott magyarországi befolyásától – határozottan szorgalmazta a francia tőke magyarországi részvételének és a francia ipari beruházásoknak a szükségességét, fontosságát és fokozását.¹⁰ Mindezt úgy indokolta, hogy „Senki adófizetője nem akarok lenni, különösen Németországé nem, mivel a gazdasági függés helyzetünkben a politikai függetlenséget veszélyezteti. És én független akarok maradni.”¹¹

Bethlen egyébként már elutazása előtt, a Dépeche de Toulouse című francia lapnak adott exkluzív interjújában utalt a két ország gazdasági együttműködésének a szükségességére, amikor kijelentette, hogy „Nincs akadálya [...] annak, hogy a két országot szívélyes kapcsolatok fűzzék egymáshoz, amelyek majd megnyitják a lehetőséget az előtt, hogy teljes egyetértésben lássanak hozzá az együttműködés munkájához, amelyre [...] a világnak ebben a felében gazdasági, de főleg pénzügyi téren hivatottak.”¹² A megbeszéléseken végül a Párizs által Budapestnek nyújtandó esetleges hitelről, vagy pénzügyi támogatásról érdemben nem esett szó.

Egy évre Bethlen párizsi útját követően, a magyar miniszterelnök 1930. június 15-én Londonba látogatott. Ellentétben a franciaországi úttól, ezúttal nem csupán politikusokkal és diplomatákkal találkozott, hanem a miniszterelnök hivatalos programjába beiktatták Snowden angol pénzügyminiszterrel, valamint a londoni City pénzembereivel történő tárgyalást is. Utóbbiak nem voltak előzmény nélküliek. Bethlen ugyanis már 1928-ban szeretett volna kieszközölni egy Magyarországnak nyújtandó kölcsönt. Ez azonban akkor nem realizálódott. Bethlen londoni útja azonban kiváló alkalom volt arra, hogy a két évvel korábban megkezdett tárgyalásokat a felek 1930 nyarán egy kedvezőbb politikai légkörben folytathassák. Magyarország és Bethlen számára a politikai környezet kétségtelenül előnyösebb volt, mint 1928-ban, de a gazdasági körülmények már közel sem voltak olyan ideálisak. Bethlen – ahogyan ezt a Financial Times tudósítójának elmondta – egy 12–13 millió fontos kölcsönt szeretett volna elérni. Ennek érdekében tárgyalt londoni bankképviselőkkel, köztük is a legismertebbel, Rothschilddal. Anglia azonban 1930 nyarán-őszén gazdaságilag már nem tudta és valószínűleg nem is akarta ezt az összeget Magyarország számára megfinanszírozni. Bethlennek be kellett érnie egy jóval kisebb, az eredeti összeg kb. egyharmadát jelentő, mintegy 87 millió pengő értékű, egyévi lejáratra biztosított váltókölcsönnel. A megállapodást 1930. november 20-án Londonban írták alá a felek. Az összeget a Rothschild-bankcsoport, a Speyer, a National City és más, leginkább amerikai bankok biztosították.¹³

Bethlen párizsi és londoni tárgyalásaira érzékenyen reagáltak Berlinben. Schön buda-pesti német követ – tartva attól, hogy „a franciák Magyarországot valósággal körüludvarolják, és egészen félreérthetetlen ajánlatokat tesznek politikai együttműködésre”¹⁴ – 1930. február 15-i jelentésében azt javasolta kormányának, hogy Bethlent hivatalos látogatásra hívják meg Berlinbe.¹⁵ Bethlen berlini utazására végül 1930. november 22-e és 24-e között került sor. A magyar miniszterelnök azzal a gazdaságpolitikai céllal utazott a német fővárosba, hogy tárgyalásaival előkészítse olyan kereskedelmi egyezmények megkötését, amelyek következtében a német piacok megnyílnának a magyar mezőgazdasági termékek előtt,

s ezáltal a Németország felé irányuló magyar agrárkivitel volumene a német vámtörvények enyhítése révén jelentősen megemelkedhetne.¹⁶ A háromnapos látogatás során Bethlent fogadta Brüning kancellár, Curtius külügyminiszter és Hindenburg köztársasági elnök. S bár a tárgyalások szívélyes hangulatban zajlottak, érdemi eredményt nem hoztak. Németország kitért egy azonnali kereskedelmi egyezmény megkötése elől. Csupán abban sikerült megállapodni, hogy a kereskedelmi tárgyalásokat 1931 elején kezdik majd meg a felek. A német gazdasági szakemberek azonban egyértelművé tették, hogy a tárgyalások csak a magyar búzára szóló vámkedvezmény kérdéséről szólhatnak, s nem terjednek majd ki a magyar szarvasmarha és sertésexportra. Németország tehát továbbra is zárta és védte belső piacait és termelőit, s csupán annyi engedményt tett, hogy a vámkedvezményt a magyar kukoricára is kiterjesztette.¹⁷

1930 nyarán, Schober osztrák kancellár budapesti, majd Bethlen 1931. januári bécsi látogatásával új korszak kezdődött Ausztria és Magyarország viszonyában.¹⁸ Egyben körvonalazódott az olasz-osztrák-magyar politikai blokk,¹⁹ amely potenciálisan magában hordozta egy későbbi gazdasági együttműködés lehetőségét. Erre azonban még várni kellett. Ausztria és Magyarország között ugyanis számos gazdasági érdekellentét húzódott. Jól példázza ezt az 1931. március 31-i osztrák lépés, amely eléggé barátságtalanul, július 1-jei hatállyal felmondta az 1922. február 8-án Bécsben kötött, és a feleknek a legnagyobb kedvezmény elvét biztosító kereskedelmi szerződést. A konfliktust végül a tárgyalászat mellett sikerült rendezni, és az 1931. május-júniusban zajló tárgyalásokat követően Ausztria 1930. június 30-án hozzájárult a kereskedelmi egyezmény meghosszabbításához.

1930. december elején jelentős fordulat következett be a magyar külpolitikai vezetésben. Walko Lajos, aki 1925 márciusától vezette a magyar Külügyminisztériumot, bejelentette lemondását. Utóda gróf Károlyi Gyula²⁰ lett. Minden valószínűség szerint Walko lemondásának a háttérben az állt, hogy a magyar külpolitikának a válságkezelésben igazi áttörést nem sikerült elérnie. A magyar agrártermékek előtt nem nyitak meg német piacok, a francia befektetők elmaradtak, s nem sikerült olyan nagyságrendű külföldi kölcsönt szerezni, amely érdemben segíthette volna a magyar gazdaságot. Ráadásul azok a nemzetközi törekvések is rendre kudarcot vallottak az 1930-as évben, amelyek egy-egy nagyhatalom vagy ország, illetve országcsoport kezdeményezésére próbáltak megoldást keresni az agrárországok értékesítési nehézségeire.²¹ De közrejátszhatott Walko távozásában az is, hogy a június eleje óta folyó magyar-csehszlovák kereskedelmi tárgyalások is megfeneklettek, s december 15-én meg is szakadtak. Ez pedig azt jelentette, hogy a két ország között szerződésen kívüli állapot állt be, ami egyet jelentett a „vámháborúval.”

Az újonnan kinevezett külügyminiszter előtt szinte leküzdhetetlen akadályok és falatok tornyosultak. Egyrészt piacokat kellett szereznie a magyar agrártermékeknek, másrészt kölcsönt a gazdasági-pénzügyi egyensúly megteremtéséhez. Károlyi Gyula külügyministersége (1930. december 9.–1931. augusztus 24.) idején a magyar külpolitikát az alábbi kérdéskörök és az azokra adandó magyar válaszok határozták meg alapvetően:

- az 1931. március 21-én bejelentett német–osztrák vámunió²² kérdése és az ahhoz történő esetleges magyar csatlakozás alternatívája;
- a német orientációval szemben a Franciaországhoz történő közeledés lehetősége;
- az agrárfölöslegek értékesítésével kapcsolatos nemzetközi tervek és elképzelések.

A német–osztrák vámunió kérdésében a nagyhatalmak eleve az elutasítás álláspontjára helyezkedtek.²³ A magyar külpolitika is hűvösen fogadta a vámunió tervét. Ez így, ebben a formájában nem bírta Bethlen támogatását. Egyrészt mert az magyar közreműködés nélkül került megfogalmazásra és bejelentésre, másrészt pedig Bethlen úgy vélte, hogy az ahhoz történő esetleges magyar csatlakozás egy alá-fölé rendeltségi viszonyt eredményezett volna

Magyarország kárára. Ezt a magyar miniszterelnök Mussolini tudomására is hozta. A hivatalos külügyi állásponttal szemben azonban bizonyos agrárius körök – akik a vámunióban látták a piacszerzés lehetőségét – a csatlakozás mellett érveltek.²⁴

A német–osztrák vámunió tervét Párizsban is igen veszélyesnek ítélték, s mindent megtekintve annak megakadályozása érdekében. Ennek részeként egy közép-európai gazdasági együttműködési terv keretében megpróbálták leválasztani Ausztriát Németországról, s egyúttal a többi közép-európai országnak is gazdasági segítséget ígértek.²⁵ A Bethlen–Károlyi-féle magyar külpolitika ezt próbálta meg kihasználni. Ebben mindenképpen partnere volt Louis de Vienne²⁶ budapesti francia nagykövet, aki szorgalmazója volt a francia–magyar közeledésnek. Bethlen ugyanakkor többször utalt a francia követ előtt arra, hogy Budapest gazdasági önállóságát csak Párizs támogatásával tudja megőrizni. Ennek hiányában Magyarországnak nem lesz más választása, mint a Németországhoz való közeledés. Ez viszont ellentétes volt Franciaország érdekeivel. Nem véletlen tehát, hogy 1931 tavaszán Párizs egy ötszáz millió frankos kölcsönt helyezett kilátásba Budapest számára, ha távol tartja magát a német–osztrák vámunió tervétől.²⁷

A magyar külpolitika azonban nemcsak a francia kártyát próbálta megjátszani. Róma és Berlin felé is tett lépéseket, s kihasználta a német–osztrák vámunió terve által kínált megnövekedett külpolitikai mozgásteret. A terv támogatása fejében Berlinton a magyar gazdasági érdekek iránti lojálisabb magatartást kívánta, míg Rómától – aki az olasz–osztrák–magyar együttműködésben volt érdekelt – és emiatt szintén ellenezte a vámuniót, az 1928-as katonai kölcsön folyósítását igényelte.²⁸

1931 nyarára Magyarország kritikus pénzügyi helyzetbe került. Károlyi Gyula külügyminiszter ezért körtáviratban utasította valamennyi magyar követséget, hogy azonnal tájékozzódjanak kölcsön felvételének a lehetőségéről. Indokként említette meg, hogy a pengő stabilitása csak akkor tartható fenn, ha azonnal sikerül legalább 5 millió font kölcsönhöz jutnia az országnak.²⁹

Végül a francia kölcsön ügye realizálódott 1931. augusztus 14-én. A megállapodást a felek Párizsban írták alá. Magyarország 4.8 millió font névértékű kölcsönhöz jutott viszonylag magas, 6,5%-os kamatra, és mindössze csupán egy évre. Gyenge vigaszként, a szerződés értelmében a kölcsön további fél évre meghosszabbítható volt. Nem nehéz belátni, hogy ez az összeg és a hozzá megfogalmazott feltételek, egyáltalán nem jelentettek és nem is jelenthettek hosszú távú megoldást Budapest számára. Ezzel a gyorssegély jellegű kölcsönrel ugyan Magyarország elkerülte az azonnali pénzügyi összeomlást, de a kormányon már nem tudott segíteni. Hiába helyezett kilátásba a francia kormány még ez év őszére ennél többszörösen nagyobb összegű kölcsönt, a kormányt ez már nem tudta megmenteni. Bethlen öt nappal a szerződés aláírását követően, 1931. augusztus 19-én lemondott miniszterelnöki posztjáról, s ezzel az ország éléről távozott a tíz éve regnáló Bethlen-kormány.³⁰ Vagy tán éppen ez volt a francia hitelpolitika célja? Nem volt nehéz kitalálni ugyanis, hogy Bethlen bukása esetén a miniszterelnöki széket az a Károlyi Gyula töltheti majd be, akitől Párizs akár még Budapest külpolitikai orientációváltását is remélhette. Az új, Párizs és szövetségesei felé lojálisabb magyar kormány gazdasági megszilárdulását pedig éppen ezek az őszre beigérett francia kölcsönök alapozhatták volna meg.

Gróf Károlyi Gyula kormányának válságkezelési kísérletei

Bethlen lemondásával, melyet Horthy Miklós kormányzó elfogadott, véget ért egy tíz éves kormányzati periódus. Bethlent a miniszterelnöki székben külügyminisztere, ahogyan az várható volt, Károlyi Gyula követte, aki a külügyi tárca vezetésével a már jól kipróbált

politikust, Walko Lajost³¹ bízta meg. Shvoy Kálmán, altábornagy, a szegedi vegyesdandár parancsnoka, amikor összegezte az 1931. év eseményeit, Bethlen lemondásáról és Károlyi Gyula kinevezéséről az év utolsó napján röviden annyit írt naplójába, hogy „10 év után eltűnt a Bethlen-rendszer. Voltak erényei, kiváló teljesítményei, de voltak hátrányai is [...] Károlyi Gyula puritán, egyszerű ember, aki főleg takarékoskodni akar. Igaza van!”³²

Gróf Károlyi Gyula miniszterelnök 1931. augusztus 27-én mutatkozott be az országgyűlésben és mondta el kormányprogramját. Bevezetőjében előre vetítette a válság miatti takarékosági intézkedések azonnali meghozatalát. Ezeket a következőképpen indokolta: „Minden oldalról már régebbi idő óta hangzott az a kívánság, és az a felfogás, hogy ebben az országban a kormányzat részéről nagyobb takarékosság kövessék. A mai helyzet ezt valóban parancsolóvá és a kormányzatnak elsőrendű és főkötelességévé teszi. Hogy az államháztartás egyensúlyát biztosítsuk, a legnagyobb takarékosági intézkedésekre van szükségünk; de e mellett szükségünk van az államháztartás jövedelmeinek fokozására is.”³³ Ezt követően az ország nemzetközi pénzügyi kitettségét elemezve megállapította: „Valutáris helyzetünk megjavítása, sajnos nincs olyan mértékben a kormány kezében és nem függ annyira a kormány intézkedéseitől, mint az államháztartás egyensúlyának rendbehozatala. Minden törekvésünk arra kell, hogy irányuljon, hogy valutáris helyzetünket megerősítsük. Elengedhetetlen feltétele ennek, hogy sikerüljön rövidlejáratú kölcsöneink felmondásának kitolása, hogy erre biztosítékot nyerjünk, később pedig, amint azt csak a nemzetközi pénzügyi helyzet megengedi, hosszúlejáratú beruházási kölcsön felvétele.”³⁴ A miniszterelnök itt minden bizonnyal az alig két héttel korábban felvett, és mindössze egy évre folyósított, közel ötmillió fontos francia hitelre utalhatott, aminek hosszúlejáratú hitelre történő kiváltását kormányának egyik legfontosabb feladatává tette. Azt azonban, hogy ez mikor és milyen feltételek között tud majd megvalósulni, meghatározni értelem szerűen nem tudta.

Károlyi beszédében félreérthetetlenül világossá tette, hogy a „[...]” kormánynak egész munkaerejét, teljes idejét a belátható közeli jövőben le fogják kötni azok a teendők és azoknak az intézkedéseknek meghozatala és keresztülvitele, amelyek gazdasági és pénzügyi helyzetünk helyreállítását és biztosítását célozzák. Éppen ezért a kormány nem foglalkozott eddig és a közeljövőben nem is fog foglalkozni más belpolitikai javaslatokkal, és ilyenekkel program alakjában sem lépek ma a t. Ház elé.”³⁵ Ezzel a miniszterelnök egyértelművé tette, hogy tekintettel a gazdasági válság által kialakult helyzetre, érdemi belpolitikai változásokat nem fog kezdeményezni, s értelem szerűen a kormányprogram külpolitikai aspektusai kerülnek a fókuszba.

A kormány várható külpolitikai céljaival, irányjaival és törekvéseivel kapcsolatban Károlyi először a magyar–olasz, a magyar–német és a magyar–francia kapcsolatokról szólt: „Csak néhány évvel ezelőtt Magyarország elszigetelt helyzetben, azt lehet mondani, szinte börtönszerű elszigeteltségben volt. Ennek a börtönnek ajtaját az olasz barátság nyitotta meg számunkra.³⁶ Ez az olasz–magyar barátság éppen ezért megbecsülhetetlen számunkra. Ez a barátság fennáll, azóta csak erősödött és minden biztosítékunk megvan arra, hogy a jövőben is szilárdan fenn fog állni és állandóan csak bensőbbé és erősebbé válik. De ez az olasz–magyar barátság soha nem irányult semmi más ország ellen, semmiféle agresszív célja, tendenciája nem volt. Ennek az olasz–magyar barátságnak békés szándékait és békés voltát immár minden ország felismerte és ennek eredménye is az, hogy más országokhoz való viszonyunk az olasz–magyar barátság által nemhogy romlott volna, hanem a mellett javulóban van. Németországhoz való barátságos viszonyunk változatlanul fennáll. Franciaországhoz való viszonyunk, amely csak pár évvel ezelőtt nem volt olyan kedvező, mint azt mindnyájan óhajtottuk volna, az utóbbi időben mindinkább javult, sőt azt mondhatnám, hogy igazán közeledünk a legbarátságosabb állapothoz. Csak legutóbb láttuk, hogy a pénzügyi viszonyaink helyrehozatalára feltétlenül szükséges kölcsön jegyzésénél Franciaország

elől ment. Legnagyobbrészt neki köszönhetjük, hogy ez a kölcsön, amelyre szükségünk volt, megkötetett, és hangsúlyozom, hogy Franciaország részéről semmiféle politikai feltétel és kikötés ennek fejében nem történt, ez a kölcsön tisztán pénzügyi alapon tárgyalta-tott.”³⁷ Beszédében a miniszterelnök kétséget kizáróvá tette a magyar–olasz kapcsolatok prioritását, ugyanakkor a Berlinhez fűződő viszonyt elintézte egy rövid, kimért, de ugyanakkor barátságosan udvarias fordulattal. A francia kapcsolatoknak ugyanakkor az előzőkhez képest viszonyítottan is nagyobb hangsúlyt adott Károlyi. Külön kiemelte a két ország barátságos közeledését, Párizs Budapestnek nyújtott pénzügyi támogatását, amihez a miniszterelnök szerint nem párosultak politikai követelmények.

A miniszterelnök beszédében Törökországot és Lengyelországot a „legbarátságosabb” országoknak nevezte, míg Anglia és az Amerikai Egyesült Államok tekintetében úgy fogalmazott, hogy náluk „mindig a legteljesebb megértésre találunk”.³⁸ Ausztriával, mint közvetlen szomszédunkkal kapcsolatosan leszögezte, hogy velük „most a télen kötöttük meg a szorosabb baráti szerződést,”³⁹ és úgy politikai, mint gazdasági kapcsolataink Ausztriához mindig bensőségesebbek és jobbak lesznek.”⁴⁰

Károlyi beszédében külön kitért a már megkötött gazdasági megállapodásokra, s nevesítette a Németországgal,⁴¹ Olaszországgal,⁴² Ausztriával⁴³ és Romániával⁴⁴ megkötött szerződéseket, valamint jelezte, hogy „az erre irányuló tárgyalások folyamatban vannak és a legközelebbi időben minden valószínűség szerint sikeresen be is fejeztetnek Franciaországgal és Csehszlovákiával.”⁴⁵ Ezek a szerződések, folytatta a miniszterelnök „Kereskedelmi exportunk fejlesztését mezőgazdasági cikkeink exportjának biztosítását és kiterjesztését van [...] hivatva szolgálni és ezáltal remélhető, hogy valutáris helyzetünk fokozatosan erősödni és javulni fog.”⁴⁶

A miniszterelnök visszafogott optimizmussal kijelentette továbbá, hogy „Gazdasági kapcsolataink és érintkezésünk más szomszédainkkal állandóan javul és könnyebbedik; gazdasági szempontból a megértés és az ellentétek kiküszöbölése a legjobb úton halad. Az ezekkel a szomszédainkkal még fennálló politikai ellentétek akadályozzák még egyelőre, hogy az a valóban barátságos és benső jó szomszédi viszony álljon fenn közöttünk, amelyet a magunk részéről óhajtunk és kívánunk.”⁴⁷

Károlyi szolt arról is, hogy ezt a jószomszédi viszonyt, amely tele volt ellentétekkel és feszültségekkel, miként szeretné elérni. Határozottan visszautasította és elvetette az erőszak minden formáját, és helyette a békés, kölcsönös megértésen alapuló megegyezést szorgalmazta. Meggyőződéssel vallotta továbbá, hogy ez és csakis ez teremtheti meg az európai békét, a kontinens politikai és gazdasági stabilizációját és konszolidációját. Erről bemutatkozó beszédében így szolt: „Mivel [...] immár mindenki meg van győződve arról, hogy mi mindazokat a politikai ellentéteket, amelyek közöttünk fennforognak, csakis békés megegyezés, kölcsönös megértés alapján óhajtjuk rendezni és a legteljesebb mértékben óvakodni akarunk minden elhamarkodott és erőszakos lépéstől – amelyről tudjuk, hogy nemcsak célravezető nem volna, hanem sokkal nagyobb zavarokat és bajokat is idézhetne elő – és ezektől a magyar kormány és az egész magyar nemzet magát feltétlenül távol tartja, remélem, hogy ezek az ellentétek kölcsönös megértés és megegyezés által belátható időn belül mégis csak kiküszöbölhetők lesznek és akkor fenn fog állani és biztosítható lesz a valóban a népek lelkére felépített tartós, állandó megnyugvás, meglegedésen alapuló békés állapot, amely állapot nélkül Európának sem politikai szilárdságát, sem gazdasági együttműködését elképzelni nem tudom.”⁴⁸

Ezekkel a megállapításokkal összefüggésben elemezte Magyarország helyzetét, határozta meg helyét és pozícióját, s fogalmazta meg azt a külpolitikai törekvést, amely a konfrontációk helyett az országok közötti összefogásra, egymás kölcsönös megértésére helyezte a külpolitikai hangsúlyokat. Károlyi erről így vélekedett: „Magyarország, egy kis ország,

nem bírhat olyan súllyal, mint a nagyhatalmak, de azzal a súllyal, amellyel bírnak, mindenképpen arra fogunk törekedni, hogy ezt abban az irányban érvényesítsük, amely irány most már kezd általánosan az egész világon elterjedni. Úgy politikai, mint gazdasági tekintetben az országoknak össze kell fogniok, kölcsönös megértéssel, megegyezéssel és kölcsönös méltányossággal kell együttesen a bajokon segíteni s lassacskán meg kell szüntetni azt a pénzügyi és gazdasági háborút, amely tulajdonképpen vámszempontról drótsövényakadályokkal keresztezi keresztül-kasul az egész világot és drágítja meg az életet, drágítja meg a termelést, teszi lehetetlenné a gazdasági élet normális felépítését és prosperitását.”⁴⁹

Beszédét azzal zárta a miniszterelnök, hogy egyrészt kérte az Országgyűlés tagjait és pártjait, hogy támogassák törekvéseit, s kormányának munkájáról csak utólag, a várható eredmények ismeretében mondjanak majd kritikát. Másrészt egyértelművé tette, hogy a kormány el van szánva programjának következetes végrehajtására, az ország gazdasági válságból történő kivezetésére. Erről a következőket mondta Károlyi Gyula: „Tudatában vagyok annak, hogy egy program magábanvéve nem jelent semmit, az csak a kormány szándékát jelzi. Jószándékra szüksége van mindenkinek, aki egy úton elindul. Azt a szándékot helyeslőleg, vagy elítélőleg bírálhatják el, de végleges bírálatot csak akkor lesznek képesek gyakorolni, ha annak a szándéknak megvalósítását cselekedetekkel és e cselekedeteknek eredményeivel fogják látni. Minthogy a kormány el van tökélve arra, hogy minden erejét latba veti az ország gazdasági helyzetének helyreállítására és ezáltal a gazdasági jólétnek biztosítására, számítva az országgyűlésnek és az ország közönségének jóindulatú támogatására, merem remélni, hogy ezt a jószándékunkat siker fogja koronázni és minél előbb olyan cselekedetekkel, olyan eredményekkel tudunk a t. Ház elé lépni, amelyekről azután végleges ítéletet és bírálatot lesznek képesek adni. Kérem a t. Házat, hogy végleges ítéletét addig függessze fel és adjon lehetőséget és módot a kormánynak, hogy e nehéz feladatának az ország érdekében meg is tudjon felelni.”⁵⁰

A Károlyi Gyula által vezetett kormány külpolitikájával kapcsolatban legtöbbször az a sommás megállapítás hangzik el, hogy kormányra lépését követően a magyar külpolitikában hosszú szünet után ismételten megjelent és hangsúlyosan képviseltette magát a francia orientáció.⁵¹ Károlyi 1931. augusztus 27-én az országgyűlésben elmondott bemutatkozó, s egyben kormányának programját ismertető beszéde azonban ezt a feltételezést nem látszik igazolni. A beszéd alapján megállapítható ugyanis, hogy a magyar külpolitikában továbbra is az olasz orientáció maradt a meghatározó. Mellette azonban kétségtelenül érezhető volt bizonyos hangsúlyeltolódás Franciaország irányába. Pontosabban ez már Károlyi Gyula külügyminiszteri kinevezését követően kitapinthatóvá vált. Ezt igazolja az 1931. augusztusában aláírt francia–magyar kölcsönszerződés is, ami már az ő külügyministerségének idejére esett. Mindez azzal az el nem hanyagolható ténnyel magyarázható, hogy 1931. nyarán egyedül Párizs volt még abban a helyzetben, hogy Budapestnek, ha szerény mértékben is, de pénzügyi, illetve egyéb gazdasági segítséget nyújtson. Utóbbira példa az 1931. szeptember 25-én, Budapesten megkötött francia–magyar kereskedelmi szerződés, amely a Franciaországba szállítandó magyar búzáknak a teljes francia búza-behozatal 10%-ig kedvezményes vámot biztosított. A megállapodás szépséghibája volt azonban az, hogy a szerződés nem azonnal lépett hatályba, így az 1931-es évre nem segítette a magyar búzaexportot.⁵² Álláspontunk szerint az 1931-es francia–magyar közeledést a fent említett pénzügyi-gazdasági megállapodások ellenére sem szabad túlértékelni, s semmiképpen nem lehet arra úgy tekinteni, mintha az a magyar külpolitika orientációváltása lett volna. Valójában mindkét fél részéről a taktikai megfontolások játszották a főszerepet. Párizs ezzel próbálta meg távol tartani Budapestet a német–osztrák vámunió tervétől, s tett egyben kísérletet a magyar–olasz kapcsolatok lazítására. Ezzel szemben Magyarország az adott nemzetközi viszonyrendszerben egyedül Párizstól remélhetett finánciális támogatást annak érdekében,

hogy elkerülje a pénzügyi összeomlást. Nem véletlen tehát, hogy a fent idézett 1931. augusztus 27-i Károlyi beszéd meglehetősen békülékeny volt Franciaország közép-európai szövetségesei, a kisantant országainak irányába. A revíziót még távoli opcióként sem említette, a határok erőszakos megváltoztatásának a lehetőségét kategorikusan elvetette, s helyettük a jószomszédi viszony kialakításának szükségességét hangsúlyozta. Mindez gesztus és egyben taktikai lépés is volt egyben Párizs felé.

A csehszlovák külügyminiszter, Edvard Beneš, aki megkülönböztetett érdeklődéssel kísérté figyelemmel a Budapestről érkező híreket, Károlyi békülékeny szavaira reagálva, 1931 őszén szánta el magát cselekvésre, és állt elő egy csehszlovák–osztrák–magyar vámunió alapuló gazdasági együttműködés tervével.⁵³ Beneš annak érdekében, hogy „kedvet” csináljon a tervhez a magyar félnek, még bizonyos területi engedmények⁵⁴ lehetőségét is megvillantotta. Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia gazdaságilag legfejlettebb területeit gazdaságilag integrálni szándékozó Beneš-terv azonban hamar megbukott. Egyrészt Bécs és Budapest gyanakvásán, s előbbi érdektelenségén, de leginkább a nagyhatalmak – Franciaország, Németország, Olaszország – ellenállásán, akik egyáltalán nem nézték jó szemmel a nélkülük megvalósuló közép-európai gazdasági integráció tervét.

1932 elején London és Párizs részéről is megfogalmazódtak olyan gazdasági tervek, amelyek a közép-és délkelet-európai térség gazdasági bajaiból történő kilábalást voltak hivatottak elősegíteni. Ilyen volt az 1932. januári angol vámuniós javaslat, amely Magyarországot, Ausztriát, Csehszlovákiát, Romániát, Jugoszláviát és Bulgáriát tömörítette volna közös vámszövetségbe.⁵⁵ London azonban ahelyett, hogy az érintett országokkal tárgyalt volna, a tervhez nagyhatalmi – elsősorban francia, német és olasz – támogatást próbált megszerezni, sikertelenül. Az angol elképzelés ugyanis alapjaiban sértette a készülő francia és olasz terveket, s Németországot is elszigetelte volna hagyományos gazdasági kapcsolataitól. Így a londoni elképzelés, amit 1932 februárjában Anglia úgy módosított, hogy mintegy felmelegítve a Beneš-tervet a vámuniót már csak Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia részvételével képzelte el, egyrészt az érintett országok, másrészt az európai nagyhatalmak támogatásának hiányában, lekerült a napirendről.

De hasonló sorsra jutott André Tardieu⁵⁶ francia miniszterelnök 1932. március 2-án a francia képviselőház pénzügyi bizottságában betérjesztett, és a dunai államok – Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia – együttműködésére alapozó terve is. Tardieu látva a vámuniós törekvések kudarcát, egy annál lazább, kereskedelempolitikai együttműködés tervét vázolta fel, természetesen Franciaország mentorálása alatt.⁵⁷ A Tardieu-terv néven ismerté vált memorandumot 1932. március 5-én juttatta el a francia diplomácia az érintett öt Duna-völgyi országnak: Ausztriának, Csehszlovákiának, Magyarországnak, Jugoszláviának, Romániának, valamint az európai nagyhatalmaknak.⁵⁸ A terv a preferenciális vámrendszer és a kölcsönös vámkedvezmények bevezetése mellett az egymással szemben meglévő kereskedelmi korlátok lebontását javasolta az érintett országoknak, melyet nagyobbrészt francia és angol, kisebb mértékben olasz pénzügyi segítség egészített volna ki. Németországnak a terv sem gazdasági, sem politikai szerepet nem szánt.⁵⁹

A francia miniszterelnöknek, aki túlzottan is bízott tervének kedvező fogadtatásában, hamarosan csalódnia kellett. A terv nyilvánosságra kerülését követően ugyanis a német diplomácia lendületes ellenoffenzívába kezdett, s minden lehetséges politikai és gazdasági eszközt bevetett annak érdekében, hogy a párizsi javaslatot zátonyra futtassa. Berlin látványos, a korábbiakhoz képest szokatlanul engedékeny gazdasági ajánlatokat tett Magyarországnak és Romániának, ami egyértelműen azt célozta, hogy a Tardieu-terv által megcélzott országokat a francia javaslattól eltérítse.⁶⁰

A várakozással ellentétesen fogadta a római és a londoni diplomácia is. Előbbi ügyesen lavírozva, sem elutasító, sem pedig támogató magatartást nem tanúsított, miköz-

ben egyértelművé tette, hogy számára az olasz–osztrák–magyar gazdasági együttműködés jelenti a lehetséges megoldást.⁶¹ Anglia ellentmondásosan viszonyult a tervhez, s a terv által kialakult helyzethez. Egyrészt nem kívánta Franciaország pozícióinak megerősödését, s különösen nem akart a térség gazdasági szanalásának pénzügyi finanszírozója lenni. Ugyanakkor nem kívánta a német fél megerősödését sem. Ezért az európai egyensúly politikájának érdekében elsődleges szempontként a térség gazdasági stabilizációját tekintette szem előtt, de ezzel együtt szerette volna megtartani korábban megszerzett gazdasági befolyását is. A kormányon belül dúló viták eredménye végül az lett, hogy London elfogadta a Duna-völgyi preferenciális rendszert, s annak megvalósíthatóságáról nemzetközi konferencia összehívását javasolta.⁶²

A francia és az angol diplomácia vezetői a konferencia előtt két nappal még egy utolsó, titkos egyeztetést folytattak Londonban. A felek ugyan számos kérdésben megegyeztek – de mivel a találkozás ténye nyilvánosságra került, ami természetesen német és olasz nemtetszést váltott ki – a nemzetközi konferencia rossz előjelekkel indult.⁶³

Az 1932. április 6–7-én Londonban megrendezett négyhatalmi konferencián a francia–német szópárbaj dominált. A Bernard von Bülow⁶⁴ külügyminiszter-helyettes által vezetett német küldöttség fő célja a német délkelet-európai törekvéseket akadályozó, azokat keresztülhúzni szándékozó Tardieu-terv megbuktatása volt.⁶⁵ Bülow méltó ellenfélre akadt a francia delegátust irányító Pierre-Étienne Flandin⁶⁶ pénzügyminiszter személyében. Tardieu tudatosan nem vállalta a hivatalos szereplést. A konferencia eredményének kiszámíthatatlan volta, a választások előtt álló francia miniszterelnököt ugyanis arra sarkallta, hogy ne vegyen részt a bizonytalan kimenetelű vitában.⁶⁷ Tardieu jól számított. Bülow és Flandin között fenyegetőzésektől sem mentes, késhegyig menő vita bontakozott ki a tervről. Előbbi annak teljes elutasítása, utóbbi a bevezetése mellett érvelt.⁶⁸

Az egyre hevesebbé váló francia–német vitát látva, a tekintélyes személyekből álló angol delegátus⁶⁹ diplomatikusan kivonta magát a disputából, s példájukat követve nem bocsátkozott érdemi vitába az olasz fél⁷⁰ sem. London a hagyományos egyensúlypolitikát követve megelégedett a ténnyel, hogy a terv bukása sem a francia, sem pedig a német pozíciókat nem erősítette meg, míg Róma ugyanezt úgy élte meg, mint saját Duna-völgyi politikájának pillanatnyi részsikerét. Mindezek ellenére a nemzetközi közvélemény olvasata szerint a terv a német–olasz együttműködésnek köszönhetően bukott meg.⁷¹

A Tardieu-terv kudarca lezárta a Duna-völgyének gazdasági integrációjára tett kísérletek azon korszakát, amikor azt francia illetve angol kezdeményezésre, vagy a két nagyhatalom együttműködésének keretében kívánták megvalósítani. Franciaországot ugyanis elérte a gazdasági válság, amely 1932-től kibontakozva egészen az évtized végéig tartott, s gazdasági, politikai és szociális problémák tömegét hozta a franciák számára. Mindez megbénította és defenzívába kényszerítette a francia politikát, amely mögött immár nem állt az a gazdasági, pénzügyi háttér, amelyre támaszkodva aktivizálhatta volna magát a térségben. A Duna-völgyének gazdasági együttműködését a londoni konferencia kudarca után az angol politika sem szorgalmazta. Kezdeményező szerepet nem vállalt a térségben, s érdeklenségét mutatva, átengedte azt előbb az olasz, majd a német törekvéseknek.

A Károlyi Gyula vezette magyar kormánynak, illetve a Walko Lajos által irányította külpolitikának a fentiekben felvázolt nemzetközi helyzetben kellett lavíroznia és képviselnie a magyar kül-, pénzügy- és gazdaságpolitikai érdekeket. Azokat, amiket a miniszterelnök 1932. augusztus 27-én az Országgyűlésben felvázolt. Az egymás érdekeit is keresztező nagyhatalmi tervek, törekvések, válságkezelő javaslatok egyáltalán nem teremtettek kedvező nemzetközi és külpolitikai légkört a magyar fél számára. Így aztán tartós, és sikeres válságkezelést aligha tudott folytatni Károlyi Gyula kormánya. Részsikerek ugyan adódtak, mint például a 1932. március 4-én, Budapesten aláírt magyar–francia, vagy a másnapi

magyar–olasz áruforgalmi egyezmények, de ezek nem hoztak igazi áttörést a magyar mezőgazdasági cikkek exportja terén. De érdemi megállapodás nélkül zárultak Walko Lajos külügyminiszter 1932. március 12-i párizsi tárgyalásai francia kollégájával, André Tardieu-vel is. Részeredménynek volt tekinthető továbbá a magyar-belga áruforgalmi egyezmény budapesti megkötése március 30-án, illetve az 1932 júliusában megkezdett és augusztus 22-én aláírással zárult tárgyalássorozat, melynek eredményeként aláírásra került a magyar–osztrák kereskedelmi szerződés, valamint az augusztus 3-án Budapest és Berlin között a magyar búzafelesleg Németországban történő értékesítését lehetővé tevő megállapodás.⁷² Ezek fontos, a szűkös külpolitikai mozgástér által kínált jelentős eredmények voltak ugyan, de a hitel- és értékesítési válsággal immár évek óta küzdő magyar gazdaság számára nem kínáltak igazi megoldást és alternatívát. A Károlyi Gyula által vezetett kormánynak, amelynek nem adatott meg a kedvező nemzetközi környezet, nem sikerült kivezetnie az országot a válságból. A nagyhatalmak által kezdeményezett válságkezelési törekvések rendre elháltak az egymásra irigykedve tekintő államok ellenállásán, ami egyúttal a magyar kezdeményezéseket is teljesen ellehetetlenítette. Károlyi Gyulának 1932. szeptember végén nem maradt más választása, minthogy benyújtsa kormányának lemondását. Ezt a kormányzó elfogadta és 1932. szeptember 29-én Gömbös Gyulát bízta meg kormányalakítással. A válságból való kilábalás végrehajtása így az új miniszterelnökre, és kabinetjére hárult.

JEGYZETEK

1. Az Olaszországgal 1927. évi április hó 5. napján Rómában kötött barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés becikkelyezéséről szóló 1927. évi XXVIII. törvénycikk szövegét lásd <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7712> (a letöltés dátuma 2014. május)
2. Bővebben lásd Gulyás László (2011): A kisantant története. Rubicon 2011/2. szám 68–77. old.
3. Walko Lajos mielőtt a külügyminiszteri tárcát a Bethlen-kormányban átvette volna, a Pénzügyminisztérium államtitkára volt, majd 1922. június 16-tól több mint négy éven keresztül a kereskedelemügyi miniszteri posztot töltötte be. Mellette közben egy rövid ideig pénzügyminiszter is volt. A külügyi tárcát 1925. március 17-e és 1930. december 9-e között vezette. A külügyek élén gróf Károlyi Gyula követte, aki miniszterelnökként 1931. augusztus végén Walko Lajost kérte fel a magyar külügyek irányítására. Walko ezt a megbízatását a Gömbös-kormány 1932. október 1-jei hivatalba lépéséig ellátta. Walko a Külügyminisztérium élén Puky Endre követte.
4. Erről az időszakról lásd Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő.
5. A bethleni külpolitika 1927 és 1931 közötti alakulását és értékelését lásd Romsics Ignác (2013): Bethlen István. Nemzeti Könyvtár 19. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest. 255–279. old.; Gulyás László (2013): A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő. 70–72., 76–85., 111–113., 117–126. old.
6. A gazdasági világválság Magyarországon (1929–1933) file:///C:/Users/Vizil/Downloads/jadoxdocument_32088_83707%20(1).pdf (a letöltés dátuma 2014. május)
7. A magyar ellenforradalmi rendszer belpolitikája és gazdasági helyzete 1927. január – 1931. augusztus 24. Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. V. kötet. A bevezető tanulmányt írta, a kötet forrásanyagát összeállította és jegyzetekkel ellátta Karsai Elek. Kossuth Kiadó, Budapest, 1976. (a továbbiakban IET V. kötet) 89. irat. 223. old.
8. IET V. kötet. 17. old. Lásd továbbá a forrásgyűjtemény 137., 139., 146., 148., 149., 162., 171. iratait.
9. IET V. kötet. 17. old.; Bethlen újról szóló közli Hegedűs Kálmán: Belpolitikai szemle. In. Magyar Szemle, 1929. V. köt. 2. sz. (18.) 178. old.
10. Romsics Ignác (1990): Bethlen István külpolitikája 1921–1931. Századok, 1990. 5–6. szám. 610. old.; Gulyás (2013): 80. old.

11. Bethlen nyilatkozatát idézi Romsics (1990): 610. old.
12. Bethlen nyilatkozatát idézi Gulyás (2013): 79. old.
13. Juhász Gyula (1975): Magyarország külpolitikája 1919/1945. Második, átdolgozott kiadás. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 132–133. old.; Gulyás (2013): 83–85. old.
14. Schön budapesti német követ jelentését idézi Romsics (1990): 611. old.
15. Uo.
16. Juhász (1975): 121. old.; Gulyás (2013): 75. old.
17. Gulyás (2013): 78. old.; Romsics (1990): 612. old.
18. Juhász (1975): 127. old.; Romsics (1990): 606. old.; Gulyás (2013): 111–113. old.
19. Az olasz-osztrák barátsági szerződést Schober és Mussolini 1930 februárjában írta alá Rómában.
20. Gróf Károlyi Gyula (1871–1947) 1919-ben az aradi, majd a szegedi ellenforradalmi kormány elnöke. Utóbbinak igazságügy minisztere is. Az arisztokrata körökben csak „pipás ember”-nek nevezett Károlyi annak ellenére, hogy komolyabb megbízatást az 1928 és 1930 közötti korona-őri tisztségen kívül nem vállalt, a korabeli Magyarországon mégis az egyik legbefolyásosabb személyiségnek számított. Élvezte a kormányzó feltétel nélküli bizalmát, akivel mellel rokonságban is állt.
21. Ilyen sikertelen kísérletek voltak 1930-ban a február-márciusi genfi „Vámfegyverszüneti” konferencia, Briand francia külügyminiszter májusi Páneurópa terve, a júliusi bukaresti az augusztusi varsói, és a novemberi belgrádi mezőgazdasági konferencia.
22. A német-osztrák vámunió tervéről lásd Diószegi László (1997): Gazdasági egyesítési tervek a Duna-medencében az 1929–1933-as világgazdasági válság időszakában. In: Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században. Teleki László Alapítvány, Budapest. 68–73. old.; Fejes Judit (1981): Magyar–német kapcsolatok 1928–1932. Akadémiai Kiadó, Budapest. 112–116. old.; Gulyás (2013): 148–150. old.; Vizi László Tamás (2012): Duna-völgyi együttműködési kísérletek az 1930-as évek első felében. Fejeztek a közép-európai integrációs törekvések történetéből. In: Civil társadalom és érdekképviselés Közép-Európában. Szerk.: Simon János. L'Harmattan CEPoliti Kiadó, Budapest. 19–21. old.; Vizi László Tamás (2009): Attempts at Cooperation in the Danube-Basin in the First Half of the 1930s. In: Közép-Európa: Transzfer és dialógus. A Budapest Fórum Nemzetközi konferenciája Fürstenfeld, 2006. szeptember 30. Szerk.: Glavanovics Andrea, Dr. Szele Bálint. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 342–344. old.
23. A német-osztrák vámunió ügyét a Népszövetségi Tanács végül a Hágai Nemzetközi Bíróság elé utalta. A Bíróság a végső döntést 1931. szeptember 5-én hozta meg, és azt ellentétesnek találta Ausztria szerződéses kötelezettségeivel. Az érintett felek – érzékelve a várható elmarasztaló ítéletet – még a döntés előtt, 1931. szeptember 3-án lemondtak a vámunióról.
24. Juhász (1975): 134. old.; Gulyás (2013): 149–150. old.
25. Az osztrák-német vámunióra adott és a plan constructif nevet viselő francia választ, 1931. május 16-án hozták nyilvánosságra. Lásd Vizi (2012): 21–22. old.; Vizi (2009): 344. old.
26. Louis de Vienne 1927 és 1934 között képviselte nagykövetként a Francia Köztársaságot Budapesten.
27. Juhász (1975): 135. old.
28. Uo.
29. Benda Kálmán (főszerk.) (1982): Magyarország történeti kronológiája. III. kötet. 1848–1944. Akadémiai Kiadó, Budapest. 916. old.
30. Juhász (1975): 138. old.
31. Walko Lajos a Károlyi-kormány teljes hivatali ideje alatt (1931. augusztus 24.–1932. október 1.) ellátta a külügyminiszteri feladatokat.
32. Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. (1983) Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Petneki Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 112. old.
33. Képviselőházi napló, 1931. I. kötet. 1931. július 20.–1931. augusztus 28. 1931. augusztus 27. (továbbiakban KN 1931. I.) 356. old.
34. KN 1931. I. 357. old.

35. Uo.
36. Utalás az 1927. április 5-én Rómában aláírt magyar-olasz barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződésre.
37. Uo.
38. Uo.
39. Utalás a Magyarország és Ausztria között 1931. január 25-én Bécsben megkötött barátsági, békéltető és döntőbírósi szerződésre.
40. KN 1931. I. 357. old.
41. Utalás a Magyarország és Németország között 1931. július 18-án megkötött kereskedelmi szerződésre, melyben Berlin a magyar búzakivitelre 25%-os vámkedvezményt biztosított.
42. Utalás Bethlen István 1928. április 2-a és 5-e közötti milánói útjára, amikor a Magyarország egy 300 millió pengős fegyverkezésre fordítható kölcsönszerződési ígéretet kapott Mussolinitól. Ezt az ígéretét az olasz miniszterelnök Bethlen 1930. április 10-e és 12-e közötti római látogatásakor megismételte.
43. Utalás a Magyarország és Ausztria között 1931. június 30-án, hosszú tárgyalások után meghosszabbított kereskedelmi szerződésre.
44. Utalás a Magyarország és Románia között 1931. augusztus 11-én Sinaiában megkötött kereskedelmi szerződésre.
45. KN 1931. I. 357. old.
46. Uo.
47. Uo.
48. Uo. 357–358. old.
49. Uo. 358. old.
50. Uo.
51. A Károlyi Gyula vezette kormány külpolitikájának modern kori elemzésével és bemutatásával máig adós a magyar történettudomány. A témával részletesebben foglalkozó munka közel fél évszázaddal ezelőtt jelent meg. Lásd erre vonatkozóan: Márkus László (1968): A Károlyi Gyula-kormány bel-és külpolitikája. Akadémiai Kiadó, Budapest. A Károlyi-kormány megalakulásával a francia orientáció „felbukkanását” vélelmezi Gulyás László is. Lásd erre vonatkozóan Gulyás László (2008): Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. ATTRAKTOR Kiadó, Máriabesnyő – Gödöllő. 212. old.
52. Benda (1982): 917. old.
53. A Beneš-tervre vonatkozóan lásd Diószegi (1997): 73–78. old.; Vizi (2012): 22–25. old.; Vizi (2009): 344–346. old.; Gulyás (2008): 212–213. old.
54. Beneš Kassa és környékének esetleges átadására tett célzásokat.
55. Diószegi (1997): 82–85. old.; Vizi (2012): 25–26. old.; Vizi (2009): 346–347. old.
56. André Tardieu francia politikus. [1876. szeptember 22. (Párizs) – 1945. szeptember 15. (Menton, Alpes-Maritimes, Franciaország, Provence)] Clemenceau és Poincare mellett tűnt fel, és a harmincas évek elején háromszor töltötte be a miniszterelnöki tisztséget. Tervének meghirdetése harmadik miniszterelnökségének idejére esett. (1932. február 20.–1932. május 10.)
57. A Tardieu-tervre vonatkozóan lásd Kakasy Judit (1991): A Tardieu-terv a Duna menti államok megsegítésére. Kisebbségkutatás, 1991. 1. szám. <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00001/42.htm> Az írás Bariéty, Jacques: Le „Plan Tardieu” d’aide aux pays danubiens et la France című tanulmányát ismerteti. = Revue d’Europe Centrale, 1997. 2. no. 1–14. old.; Diószegi László (1994): A Tardieu-terv: Francia válságmenedzselési kísérlet Közép-Európában. Rubicon, 5. évf., 1994. 8. sz. 13–18. old.
58. Uo.
59. Diószegi (1994): 13–18. old.
60. Diószegi (1997): 90–91. old.
61. Uo. 91–93. old.
62. Uo. 94–96. old.
63. Uo. 95–96. old.
64. Bernard von Bülow német politikus. (1885–1936) A Tardieu-terv meghirdetésekor Németország külügyminiszter-helyettese.

65. Ránki György (1984): Mozgástér és kényszerpálya. A Duna-völgyi kis országok a nemzetközi gazdaság és politika rendszerében. (1919–1945) In.: A két világháború közötti Magyarországról. Kossuth Kiadó, Budapest. 202. old.; Eiler Ferenc (2002): Németország Duna-völgyi politikája 1920-1938. In.: http://www.mtaki.hu/docs/eiler_ferenc_nemeto_dunavolgyi_politikaja.pdf. 18. A tanulmány megjelent: Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában. Szerk.: Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest. 37–63. old.
66. Pierre-Étienne Flandin francia politikus, pénzügyi szakember. [1889. április 12. (Párizs) – 1958. június 13. (Saint-Jean-Cap-Ferrat, Alpes-Maritimes, Franciaország, Provence)] A harmadik Tardieu-kormány pénzügyminisztere. (1932. február 20.–1932. június 3.) A harmincas évek elejétől több fontos miniszteri posztot töltött be. Az első és második Tardieu-kormányban a gazdasági, Pierre Laval három kormányában 1931. januárjától 1932. februárjáig a pénzügyi tárcát irányította.
67. Diószegi (1997): 95–96. old.
68. Uo. 96–97.
69. Az angol delegációt Ramsay MacDonald (1866. október 12. – 1937. november 9.) miniszterelnök vezette. A delegáció tagja volt még többek között Sir John Simon (1873. február 28.–1954. január 11.) külügyminiszter és Neville Chamberlain (1869. március 18.–1940. november 9.) pénzügyminiszter.
70. A londoni konferencián Olaszországot Dino Grandi külügyminiszter képviselte. [1895. június 4. (Mordano) – 1988. május 21. (Bologna)] Grandi 1929 és 1932 között töltötte be a külügyminiszteri tisztséget. 1932 és 1939 között londoni követ volt, majd az olasz képviselőház elnöke. 1943 júniusában szembe fordult Mussolinival, s a Fasiszta Nagytanácsban Mussolini leváltása mellett szállt síkra.
71. Gulyás László–Tóth István (2006): Milan Hodža első Közép-Európa tervének magyarországi fogadtatása. Aetas, 2006. 1. szám. 114.
72. Benda (1982): 919–922. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A magyar ellenforradalmi rendszer belpolitikája és gazdasági helyzete 1927. január–1931. augusztus 24. Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945. V. kötet. A bevezető tanulmányt írta, a kötet forrásanyagát összeállította és jegyzetekkel ellátta Karsai Elek. Kossuth Kiadó, Budapest, 1976.
- Az Olaszországgal 1927. évi április hó 5. napján Rómában kötött barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés becikkelyezéséről szóló 1927. évi XXVIII. törvénycikk. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7712>
- Benda Kálmán főszerk. (1982): Magyarország történeti kronológiája. III. kötet. 1848–1944. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Böllöny József–Hubai László (2004): Magyarország kormányai 1848–2004. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Diószegi László (1994): A Tardieu-terv: Francia válságmenedzselési kísérlet Közép-Európában. Rubicon, 5. évf., 1994. 8. sz.
- Diószegi László (1997): Gazdasági egyesítési tervek a Duna-medencében az 1929–1933-as világgazdasági válság időszakában. In.: Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Eiler Ferenc (2002): Németország Duna-völgyi politikája 1920–1938. In.: http://www.mtaki.hu/docs/eiler_ferenc_nemeto_dunavolgyi_politikaja.pdf. 18. A tanulmány megjelent: Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában. Szerk.: Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Fejes Judit (1981): Magyar–német kapcsolatok 1928–1932. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gulyás László–Tóth István (2006): Milan Hodža első Közép-Európa tervének magyarországi fogadtatása. Aetas, 2006. 1. szám.
- Gulyás László (2008): Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. ATTRAKTOR Kiadó, Máriabesnyő–Gödöllő.

- Gulyás László (2011): A kisantant története. Rubicon 2011/2. szám 68–77. old.
- Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő.
- Gulyás László (2013): A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő.
- Hegedüs Kálmán: Belpolitikai szemle. In: Magyar Szemle, 1929. V. köt. 2. sz. (18.)
- Juhász Gyula (1975): Magyarország külpolitikája 1919/1945. Második, átdolgozott kiadás. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Kakasy Judit (1991): A Tardieu-terv a Duna menti államok megsegítésére. Kissebbségkutatás, 1991. 1. szám. <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00001/42.htm>
- Képviselőházi napló, 1931. I. kötet. 1931. július 20.–1931. augusztus 28.
- Márkus László (1968): A Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ránki György (1984): Mozgástér és kényszerpálya. A Duna-völgyi kis országok a nemzetközi gazdaság és politika rendszerében. (1919–1945) In: A két világháború közötti Magyarországról. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Romsics Ignác (2013): Bethlen István. Nemzeti Könyvtár 19. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest.
- Romsics Ignác (1990): Bethlen István külpolitikája 1921–1931. Századok, 1990. 5–6. szám.
- Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. (1983) Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Petneki Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Vizi László Tamás (2009): Attempts at Cooperation in the Danube-Basin in the First Half of the 1930s. In.: Közép-Európa: Transzfer és dialógus. A Budapest Fórum Nemzetközi konferenciája Fürstenfeld, 2006. szeptember 30. Szerk.: Glavanovics Andrea, Dr. Szele Bálint. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.
- Vizi László Tamás (2012): Duna-völgyi együttműködési kísérletek az 1930-as évek első felében. Fejeztek a közép-európai integrációs törekvések történetéből. In: Civil társadalom és érdekképviselet Közép-Európában. Szerk.: Simon János. L'Harmattan CEPoliti Kiadó, Budapest.